

Lővei Pál: Sedlmayr János. *Régi-Új Magyar Építőművészet*, 2005, 1.

Nagy Zoltán: Hanzi. *Örökség*, 9, 2005, 1. 2.

Román András: Az Epsomi Derbyre cylinderben kell kimenni, máskor viszont tornacipőt kell húzni. Interjú Sedlmayr Jánossal. *Műemlékvédelem*, 42. 1998. 113–119.

Sedlmayr János Ybl-díjas építész. Kiállítási katalógus. Összeáll. Sedlmayr János. Gondozta: Déry Attila, Lővei Pál. Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, [1992]. 64 p., ill. tartalma: Horler Miklós: Előszó. 1.; Sedlmayr János: Szakmai önéletrajz. 2–4.; Sedlmayr János építészeti munkái. 5–7.

Sedlmayr János építészeti munkái. *Műemlékvédelem*, 42, 1998, 3. 135–138.

Szakál Ernő – Schöner Lászlóné – Jámbor Andrea: Hogyan láttam Sedlmayrt? *Műemlékvédelem*, 42. 1998. 139–143.

(Összeállította: *Dávid Ferenc*, Horler Miklós és Bardoly István munkájának felhasználásával)

2005. LIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 207Műhely / Dominkovits Péter: Egy „vezető” földesúri familiáris, Mankóbüki Horváth Bálint tudósításai Sopron vármegye közállapotairól

Dominkovits Péter: Egy „vezető” földesúri familiáris, Mankóbüki Horváth Bálint tudósításai Sopron vármegye közállapotairól (1614–1615)

Az elmúlt évtizedben, a kora újkori magyar történelem kutatásában is egyre nagyobb szerepet kapott (és kap) az egykorú információáramlás, a kommunikáció vizsgálata.²²⁶⁽²²⁷⁾ Az eddigi feldolgozások, esettanulmányok egyrészt a korabeli nyomtatott és írott sajtó, illetve rölapok alapján, az azok által közzéadott híryanag különböző szempontok szerinti (pl. az 1663–1664. év hadieseményei alapján történő) elemzését adják, ²¹⁴továbbá az információáramlás társadalmi hátterét, kapcsolathálózatát, mindezeknek motiváló erőit tárják fel. Szorosan ehhez az irányhoz csatlakozik az uralkodói, fejedelmi udvarok reprezentációjával összefüggő híradások rendszere. A másik – az előzőektől kategorikusan el nem választható, napjainkra karakteresen kirajzolódó – kutatási irány a hír- és információszerzés kiterjedt témakörébe tartozik. E területen a jelentős múltra visszatekintő postatörténet mellett az utóbbi időben a kémkedés, hírszerzés történetére vonatkozó kutatások látványosan megújultak.²²⁷⁽²²⁸⁾ De a kutatási területek gazdagságát kitűnően jelzi a szabad királyi városok egykorú királyi udvarhoz fűződő, és egymás közötti híráramoltatásának, kommunikációjának eddigi elemzése is.²²⁸⁽²²⁹⁾

Az alábbi, kis figyelemfelkeltő forrásközlés csupán illusztráció. A korban kiemelkedően nagy szerepet játszó főnemesi udvarok és az azokhoz kötődő hű, vezető familiáris közötti gazdag levelezés, intenzív kommunikáció egy csekély részlete. Legegyszerűbb olvasatban a két levél információkat szolgáltat a 17. század eleji Sopron vármegyéről, annak egy olyan évtizedéből, amikor a törvényhatóság jegyzőkönyve nem maradt fenn.²²⁹⁽²³⁰⁾

A levelek címzettje Batthyány (II.) Ferenc, aki 1604. november 12-től 1625 augusztusában bekövetkezett haláláig töltötte be Sopron vármegye főispáni hivatalát. 1608-tól a főlovászmesteri méltóság viselőjeként a főnemesi elit tagja volt, rövid időszakig (1604–1609 között) a dunántúli kerületi főkapitány hivatalát is viselte.²³⁰⁽²³¹⁾ A megyetörténet szempontjából tán cseppet sem lényegtelen kérdés: a korszak nagyrabecsült főnemese, a Sopron vármegyében birtokkal nem rendelkező Batthyány (II.) Ferenc, a korábbi főispán, Nádasdy Ferenc halálát követően miképpen nyerhette el Sopron

vármegye főispáni hivatalát?

A közölt leveleket egy Sopron vármegyei kisbirtokos, a Batthyányak intergenerációs familiáris családjainak köréből származó személy, Mankóbüki Horváth Bálint írta. Jelenleg az első urához Batthyány (II.) Ferenchez írott levele 1605-ből ismert, amelyben korábbi szolgálatairól, és elmaradt fizetéséről (3 vég karasia) is megemlékezik.²³¹⁽²³²⁾ Nagyszámú levelezése – a magán természetű információk mellett – egyértelműen arra mutat, hogy ő soproni birtokosként folyamatosan informálta a gyakran Vas vármegyei birtokközpontjain (Rohoncon, Körmenden) távol tartózkodó főispánt Sopron vármegye ügyeiről. Mai szóval, némi túlzással: valójában ő a főispán büki központtal egzisztáló rezidenseként tevékenykedett.

215A tárgydőszakban, az 1601. május 2-i tisztújítástól, Sopron vármegye egy „törzsökös” családjának a tagja, nagyvági Vághy György viselte a törvényhatóság alispáni hivatalát.²³²⁽²³³⁾ Ő egyértelműen Nádasdy Ferenc szervitorai közé tartozott; a kapui uradalom 1587. évi kifizetéseiben (illetve az ahhoz tartozó észrevételek között) többször is találkozhatunk a nevével.²³³⁽²³⁴⁾ Hosszú vármegyei esküdti szolgálat után – a főispán-dominusz kegyétől segítve, a többi vármegyei hivatal „átugrásával” – 1601-ben rögtön az alispáni székre emelkedett. János fivére a kapui uradalom udvarbírájaként ugyancsak a Nádasdy család szolgálatában állt.

E szituáció méginkább felerősíti azt a gondolatot, hogy Mankóbüki Horváth Bálint egyértelműen Batthyány (II.) Ferenc főispán Sopron vármegyei bizalmi embere volt. Miként a következő illusztratív példák is mutatják, javaslatokat is adva urának, folyamatosan tudósította őt a vármegye belső életéről. Így 1612-ben figyelmeztette Batthyányt: „idejn irena megh Na[gysá]god Vaghi Giörgnek, hoga mast ezt az egi zeket mulazna el, miuel hoga Na[gysá]godnak illien nagiban iaro dolga wagion, es Ebergeni²³⁴⁽²³⁵⁾ sok emberek mellet procural, ne wallana walaki kart miatta, en az notariusnak Zantohazi²³⁵⁽²³⁶⁾ wramnak megh emlitem, es w is ioualla hoga irion Na[gysá]god Vaghi wramnak felöle...”²³⁶⁽²³⁷⁾ Személyének súlyát és fontosságát hangsúlyozza az a tény, hogy ura utólagos beleegyezésével, a főispáni jogkört érintve, Vághy alispánnál vármegyei közgyűlés összehívásába is beleszólt, őt a közgyűlési napirend pontos megadására utasította: „en kedigh megh irtam Vaghi Giörginek hoga az zek napiara generalis giwlistis hirdetesben es az vramnak mindenfele tudasakra adgia az dolghot mirwl lezen az giwles...”²³⁷⁽²³⁸⁾

A forrásfeltárás jelen szakaszában 1596 januárjától ismert a két szomszédos törvényhatóság, Sopron és Vas közös közgyűlése. Valószínű, Nádasdy Ferenc e két vármegyét illető egyidejű, közös főispánsága is iniciálta ennek, a többnyire a Vas vármegyei Meszlenben megtartott fórumnak a létrejöttét. Itt a rendek a törvényhatóságokat közösen érintő, nagyobb súlyú ügyekről határoztak, pl. az első esztendőben a vallon zsoldosok elszállásolásáról, a hadseregellátásról.²³⁸⁽²³⁹⁾ Zala vármegye 1606-tól regisztrálható csatlakozásával immáron egy nyugat-dunántúli sáv rendjei együtt értekeztek fontosabb királyi, nádori parancsok teljesítéséről, a török elleni védelem, a helyi társadalomszervezés problémáiról.²³⁹⁽²⁴⁰⁾ 1613 során Horváth – Ebergényi ügyvédtől származó hírre hivatkozva – a Sopron és Vas vármegyék közös közgyűlésébe küldendő Sopron vármegyei **216**követség személyi összetételébe is bele kívánt szólni: „talán io volna irnia Vaghi Georgnek, es Zantohazi wramnak hoga ne inseralna oda maghat Zepsi Janos²⁴⁰⁽²⁴¹⁾ az kőuetek köziben, mert aligh Sopronj warmegiebwl kett kőuet, miuel hoga wk ketten leznen Vaghi wram, es Zantohazi wram, es ne irnak be az varmegie credentialis leueliben.”²⁴¹⁽²⁴²⁾

Az alább közlésre kerülő levelekben Horváth Bálint az egykorú vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvekből megismerhető, gyakori problémákról szól, közöttük kiemelten a Rábaköz speciális gondjairól (folyó- és határvédelem ügye, katonaság problémája). Hasonlóképpen általános gondot jelentett az adóztatás kérdése, és folyamatos szolgálatot a pápai erősséghez járó ingyenmunka megadása.²⁴²⁽²⁴³⁾ E sorok több

esetben is további speciális mikroutatás szükségességét vetik fel: pl. a vezető főúri familiáris és a vármegyei szolgabírák közötti hatásköri viszonyok konkrét esetekben történő tisztázását (ld. 1. sz. levél). Azt pedig, hogy nem egyedi esetről van a közölt forrásokban szó, kitűnően példázza Horváth egy 1613-ban írt hosszabb levelének Sopron vármegyére vonatkozó részlete.

„Az mi az varmegie giwlesit illeti ott azt wegezink hogi az Raba vagasara, es asasara rea mennienek, 1. Decembris az napia hogi akkorra giwllienek Papoczra,²⁴³⁽²⁴⁴⁾ es hettfwn reguel el kezgik, innet az Raban belől minden kaputul, egi embert rendeltwnk asoual es nagi fejzeuel, az kik assanak, az Raba köz fwstónkint mennek az vagasra, es az ispan velek legien, Na[gysá]godnakis egi bizonios feő ember zolgaia legien az ispan mellett, azonkiwwl zolga birak, es egieb nemes emberekis legienek raia²⁴⁴⁽²⁴⁵⁾ az kik pallerkogianak. Palatinus vram irt egi paranczolatot az kiben paranczol hogi harmadek ho pinztis kwlgwiwk az Batorj Gabor²⁴⁵⁽²⁴⁶⁾ segetsigere valo louasoknak, azt mi az Vasuar megiei giwlesre hallasztottok, hogi az, mit ott wigeznek miis ahoz tartiok magunkat, mert nem wolt abbul instructiom Na[gysá]godtul. Az bwiek dolghat en proponalam az varmegienek, hogi nem az bwiek tartiak ott az praedikatorrt,²⁴⁶⁽²⁴⁷⁾ hanem Na[gysá]god akaria megh tartani nekiek, miuel hogi az kőssigh zereti tanetasat, es meghis hatta Na[gysá]god az bwieknek fenitigh alat hogi el ne kwlgik ha zeretik hanem megh tarczak az orzagh wigezis zerint, en az protutolomban²⁴⁷⁽²⁴⁸⁾ [!] beis irattam.”²⁴⁸⁽²⁴⁹⁾

Ezek után cseppet sem tarhatjuk meglepőnek, hogy 1617 februárjában Vághy György alispán betegségéről is ő számolt be Batthyánynak: „az ispan Vaghi wram ²¹⁷ighen betegh, Sopronban az doctornal wagon, immar nem tudom addigh ha megh kőnniebwlj auag’ nem...”.²⁴⁹⁽²⁵⁰⁾ Jelenleg pontosan nem ismert Vághy halála, de az bizonyos, hogy 1618 augusztusában már Mankóbüki Horváth Bálint volt Sopron vármegye alispánja. Esete az egykorú főispán – alispán viszonyát is jól példázza!

A magyar nyelvű forrásokat betűhíven, de nem paleográfiai hűséggel közlöm. (A `-okat és az ű hangértékű w-eket külön nem jelzem.) A kiegészítéseket a mai helyesírás szerint [ ] –be tettem, az eredeti szövegben található elírásokat [!] -lel jelöltem. Minthogy a két levél címzése megegyező, azokat nem a forrásokat követően adom közzé, hanem itt jelzem. „Az Tekintetes es Na[gysá]gos Vrnak, Bottianj Ferencz wrannak w Na[gysá]ganak Sopronj cuarmegie feő ispannianak es Czasar Vrunk w Főlsighe louaz mesterinek, stanaczanak [!], nekem kegielmes wrannak adassik.”

2005. LIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 207Műhely / Dominkovits Péter: Egy „vezető” földesúri familiáris, Mankóbüki Horváth Bálint tudósításai Sopron vármegye közállapotairól / 1. Újkér, 1614. szeptember 4.

**1.
Újkér, 1614. szeptember 4.**

Mankóbüki Horváth Bálint levele gr. Batthyány Ferenchez, Sopron vármegye főispánjához.

Zolgalatomath ayanlom Na[gysá]godnak mint Kegielmes Vramnak az Vr Istentull Na[gysá]godnak io egesseget es hoszu eleteth kiuanok. Az mirol Na[gysá]god ennekem irt hogi az Zelestey Adam²⁵⁰⁽²⁵¹⁾ es Sybrik²⁵¹⁽²⁵²⁾ hadat megh tudakosznam honn giőlekesznek, es miczoda emberek giőlnek allaiok, Rabakeószben hallo[m] hogi giőlnek valami lovassok inkap hiszem hogi Sibrik Paall szamara valok, en azoknak az rabakeószy szolgabiraktull megh irtam es megis iszentem hogi mindgiarast ki menienek Raba keoszbol, ha penigh ki nem mennek, az falukat az szolgabirak raiok tamaszak es wket ki wszék Sopron uarmegiebol. Ittis hallo[m] hogi Viszén²⁵²⁽²⁵³⁾ vagio[n] mint egy huszo[n] eot lowas, azok azt hisze[m] hogi Zelestey Adamhosz hallgatnak, en azoknakys ma megh izente[m] hogi mindgiarast ki mennejenek az varmegiebol, mert ha ki nem mennek megh izente[m] az faluknak, hogi mindgiarast ki

wszek wket, semmi olly boczoletes embert nem hallok keosztottek, hanem az fele leszegeok es czauargok sententiassok, es az fele sleyt emberek, az Czyraki Balasko azt gondolo[m] [218](#) hogy el nem megyen uelek. Palatinus wramnak az ki lewelet ide kulte Na[gysá]gad[nak], vgian azo[n] dologba ide az varmegjere mas leweleys erkeszet w Na[gysá]ganak az varmegie azt deliberaltak, hogi az dica panszt [!] mind az ket terminusra egiczersmind Sz[ent] Myhaly napiara [253\(254\)](#) az vtolso terminusra p[rae]stalia, az rowo koszeben, mert elob nem lehet. Jollehet w Na[gysá]ga igen fenegeti az varmegie[t] az veghbeliekell, hogi reaiok szalletya es mind addik rajtok tartia valamedik azt az contributiot nem prestaliak de elob annall nem lehet, az mi Na[gysá]godnak megh irtam, mert az keossek nagy szegensegben vagio[n], sem borok sem gabonaiok ninczen, az kitol szeret tegiek ualaki maas az hogy az vtolso terminusys Szent Myhaly napia az orszagh uegeszese szerent, es minth hogy egiczet s mind kell mind az ket terminusra valot megh adnunk eleob megh nem adhatiok megh irtok w Na[gysá]ganak maganakys, [254\(255\)](#) Palatinus wramnak es kertek azo[n] w Na[gysá]gat, hogy w Na[gysá]ga ne nehesztelien reank hogy elob megh nem adhatiok. Asz mi az szombathely giólesben ualo be menetelemetis illeti eóromast be mennek, mert volnanak dolgaim magamnakys, de az labomall igen gonoszuull vagiok, megh Posomban hogj megh wtotem uolt, megh sebeswlt es az melegghben ualo jarasban orbanzys esset reya, es igen felek teole, hogi valami gonoszuull nw legyen dolgo[m], ahoz keppest ne[m] merek szeliell jarno[m], mind azo[n] altall ha lehet be megiek. Tarcza megh I[ste]n Na[gysá]godat io egessegben. Datum ex Wyker 4 die Sep[tem]bris Anno 1614.

Na[gysá]god szolgálója

Horuat Balint man[u]ppria.

Gyűrüspeccséttel lezárt eredeti, tisztázat.

MOL P 1314. Hg. Batthyány család levéltára, Missiles, Nr. 19763.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 207Műhely / Dominkovits Péter: Egy „vezető” földesúri familiáris, Mankóbüki Horváth Bálint tudósításai Sopron vármegye közállapotairól / 2. Bük, 1615. április 1.

2.

Bük, 1615. április 1.

Mankóbüki Horváth Bálint levele gr. Batthyány Ferenchez, Sopron vármegye főispánjához, császári főlovászmesterhez.

Zolgalatomat aianlo[m] Na[gysá]godnak mint kegielmes wramnak, algia megh az Isten sok iokkal Na[gysá]godat, mind az Na[gysá]godhoz tartozokkal egietemben. Itt Sopronj varmegiebe az zek megh lin, hanem az zek első napiara valami paranczolatokat praesentala Ispan wram az mellieket im oda kwltem Na[gysá]godnak, [255\(256\)](#) azt talala az varmegie hogi generalis giwltis kel hozza. En altalam [219](#)azirt kiretik Na[gysá]godat az nemes varmegie hogi praefigallion egi bizonios napot Na[gysá]god az giwles napianak, az mellien Na[gysá]godis ha raita lehetne ighen akartia az varmegie, ha csak Czepreghre hirdetetnyeis Na[gysá]god közellieb woltaert Na[gysá]godhoz, mert wgian sok dologh wagon az varmegieben, kiualtkippen az Raba köz allapatia, hogi telliesiggel el arezti az Raba wize, ha eleitt nem wezik, es mind az molnokra adottnek[?], annal fölöttő az papai gratuitus labor felőlis izent volt Török Istuan [256\(257\)](#) wram az varmegienek, hogi többet praestallianak hogi nem az kit az előtt praestaltak, azis nem kiczin dologh. Ismegh Palatinus [257\(258\)](#) wram ir egi leuelet, az meliben inti es kiri az varmegieket hogi az corona tarto witezlő rendnek walami[t] adnanak, segittsigeke, hogi ne kellettneiek el hadni az koronat, es az magyar nemzet gond uiseletlensighe miatt, ne idegenednik el túló.

Ezeket mind az generalis giwlisre hallasztottak, miuel hogi nem giwlist hanem zeket zolgaltottak, ezen kiuwlis sok rendbely dolg[ot] iradnak, az melliekirt ighen kiuanna az varmegie az Na[gysá]god jelen litit. Az lanseri teztartois kire enghemet, hogj Na[gysá]godnak tudasara adnam, miuel hogi egi Basty [?] neuw lator toluaj legent fogatot ott megh az tartomanjban, az meljnek ez jóúó pinteken, wgimint 3. Aprillis lezen törüenie, azert ha Na[gysá]god egi bizonios emberit kwlde oda annak az latornak törüeniére. Poganj Kata felőlís említe a zek hogi Palatinus wramat busitotta wolna mast ottfen litiben, arrul azt mondgia hogi ighen sinistre informalta w Na[gysá]gat, mert semmi hatalmat nem czelekedet Ezterhas uram raita, hanem czak az minemő iozagha wolt inscriptioban Ezterhas²⁵⁸⁽²⁵⁹⁾ wramnak, azt waltotta megh az melirwl fassioia wagion.

Az mi az gerebeni²⁵⁹⁽²⁶⁰⁾ inscriptio dolghat illeti, arrul tractaltatni Cziraki,²⁶⁰⁽²⁶¹⁾ Zantohazi,²⁶¹⁽²⁶²⁾ es Ebergenj²⁶²⁽²⁶³⁾ wraimekkel, az mit talaltak raita, ha föl megiek Na[gysá]godhoz megh bezilghetem, wk azt mondgiak hogi megh walthattia Na[gysá]god, eginihanj rendbeli oka wagion az miért megh lehatt. Tarcza megh az Isten io egessigben Na[gysá]gadat. Irtem Bwkón ma zerdan 1 Aprillis. 1615.

Na[gysá]god zolgaia

Horuat Balint.

Gyűrspeccéttel lezárt eredeti, tisztázat.

MOL P 1314 Hg. Batthyány család levéltára, Missiles, Nr. 19769.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 207Műhely / 220Andrássy Péter: A Kitaibel Pál nevét őrző középiskolai tanulmányi verseny jubileuma

220Andrássy Péter: A Kitaibel Pál nevét őrző középiskolai tanulmányi verseny jubileuma

Mindenekelőtt igyekszünk megnyugtatni az olvasót. Olyan elismert, a határainkon is átívelő pedagógiai tevékenységről szeretnénk rövid tájékoztatást nyújtani, amely sok szállal kapcsolódik városunkhoz! A Sopronban született és itt érettségizett *Kárpáti Zoltán* (1909–1972) egyetemi tanár aki Gombocz Endréhez hasonlóan sokat tett Kitaibel örökségének ápolásáért az 1960-as évek második felében ötletadója volt, a halála után megvalósult tanulmányi versenynek. Öccsének, a közelmúltban elhunyt soproni tanárnak, *Kárpáti Lászlónak* (1917–2004) ő javasolta, hogy a gimnáziumok első és második osztályosai számára szervezzenek tehetségkutató biológiai tanulmányi versenyt, amely Kitaibel Pál nevét viseli.

A megvalósítás döntő lépése az volt, amikor *Kothaj József* megyei tanulmányi felügyelő és a győri tanár *Bokor Péter* támogató bekapcsolódásával az 1973/74. tanév végén a soproni Berzsényi Dániel és a győri Révai Miklós gimnáziumok biológia tagozatos I. és II. osztályosai számára vetélkedőt szerveztek. A Sopronban megrendezett eseményen: *Csapody István* (1930–2002) erdőmérnök botanikus méltatta megnyitó beszédében, a volt soproni és győri diák, Kitaibel Pál életét, munkásságát. Ő vállalta a zsűri-elnöki feladatot és volt ezen évtől, több mint 25 éven keresztül, betegségének elhatalmasodásáig, a verseny aktív fejlesztője, részese. Az 1975/76. tanév őszén a Győr-Moson-Sopron Megyei Tanács Művelődési Osztálya a szomszédos megyéknek is elküldte a versenyfelhívást. Ennek eredményeként Komárom-Esztergom, Vas és Veszprém megyék gimnáziumaiból is jelentkeztek tanulók. (A szervezők később ezt az évet tekintették „hivatalosan” az elsőnek.) Kilenc évvel később, 1984 őszén már a főváros és az ország valamennyi megyéje csatlakozott, az akkor már a Művelődésügyi Minisztérium hivatalos közlönyében meghirdetett, biológiai-környezetvédelmi